

artykuły poszukiwania i penetracje badawcze w teorii i badaniach własnych

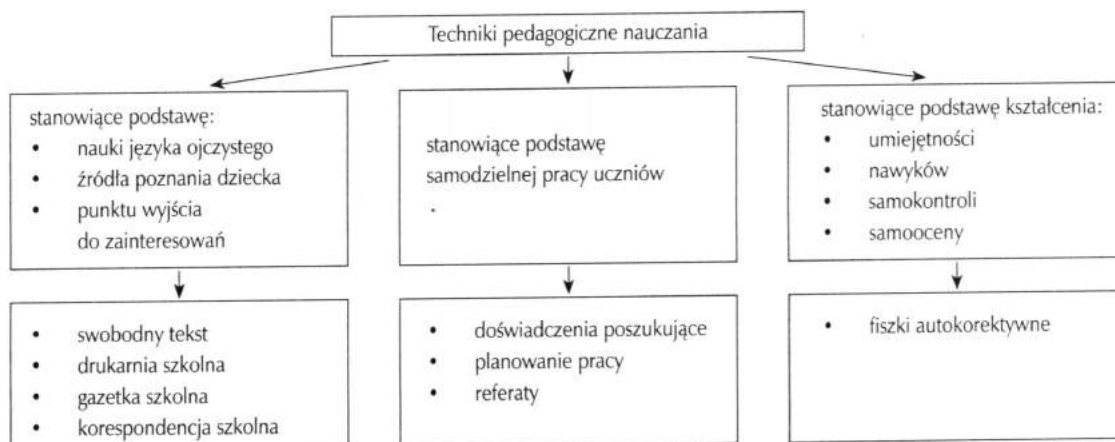
Technika doświadczeń poszukujących Celestyna Freineta

Wprowadzenie

Dla wielu polskich nauczycieli szczególnie bliska jest koncepcja Freineta, co znajduje szereg uwarunkowań (np. rozwijający się w Polsce od lat pięćdziesiątych ruch freinetowski, tłumaczenia dzieł Freineta, wymiana doświadczeń między animatorami pedagogiki Freineta; między nauczycielami polskimi i zagranicznymi: francuskimi, niemieckimi, austriackimi; możliwość realizacji elementów koncepcji w ramach systemu klasowo-lekcyjnego).¹

Freinet w swojej koncepcji pedagogicznej uwzględnił naturalne sposoby zdobywania wiedzy². Nieustannie czynił on wysiłki by być „bliżej dziecka”. L. Bandura zwraca uwagę, że nie jest to jednak powrót do pajdocentryzmu, od którego Freinet wyraźnie się odżegnuje, uważając, że „szkoła nie może hołdować indywidualnym zachciankom dziecka, bo to byłoby oszukiwaniem go co

do wymagań życia i wytworzyłoby u niego brak zrównoważenia ze środowiskim społecznym.”³ „Bliżej dziecka” zatem to specyficzny i rozsądny styl pracy nauczyciela z dzieckiem, uwzględniający to, „jakim człowiekiem dziecko mogłoby i chciałoby być?”, „co mogłoby/chciałoby wiedzieć, umieć, zrobić, zobaczyć, przeżyć?” Naturalny sposób zdobywania wiedzy C. Freinet realizuje poprzez tzw. „techniki pedagogiczne”, których wyższość nad znanymi metodami podkreśla E. Freinet wskazując, iż „obejmują całość życia i działalność klasy, wszystkie doświadczenia i wszystkie realizacje, których celem jest możliwa i skuteczna praca nauczyciela i ucznia”.⁴ Zdaniem H. Semenowicz „technika pedagogiczna” jest pojęciem szerszym aniżeli metoda, składają się na nią: metoda, organizacja pracy, materiały oraz narzędzia, a także osoba, która się nią posługuje.⁵

Rys. 1a

¹ A. Lewin, *Wychowanie. Tryptyk pedagogiczny*. Korczak, Makarenko, Freinet. Warszawa 1986.

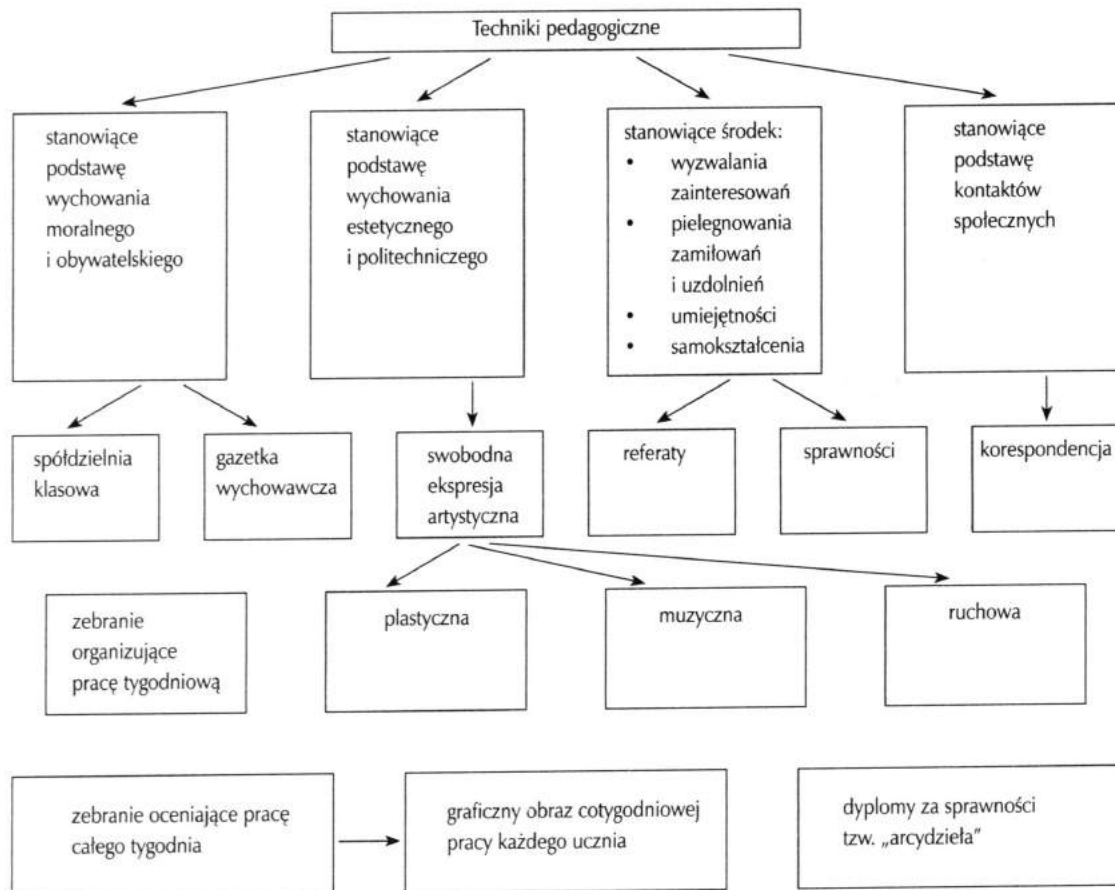
² C. Freinet, *O szkołę ludową. Pisma wybrane*. Wrocław 1976.

³ L. Bandura, *O metodzie Freineta*. „Życie szkoły” 1957, nr 3, s. 9.

⁴ E. Freinet, *Droga życiowa C. Freineta* [w:] *O szkołę...*, s. 17.

⁵ H. Semenowicz, *Wyjaśnienia terminologiczne* [w:] *O szkołę...*, s. 86.

artykuły

Rys. 1b. Techniki pedagogiczne Celestyna Freineta. Opracowanie własne

Koncepcja pedagogiczna Freineta dysponuje różnymi technikami (rys. 1a i 1b). Techniki pedagogiczne zdaniem A. Lewina „zajmują poczesne miejsce w pracy klas freinetowskich, ale są to tylko formy czy narzędzia pedagogiczne, sprzyjające wytworzeniu naturalnej motywacji pracy dzieci i pozwalające – wspólnie z wieloma innymi technikami – realizować oryginalną koncepcję nauczania i wychowania”.⁶

Zarówno doświadczenia nauczycieli, jak i możliwości stosowania coraz bogatszych zestawów nowoczesnych środków nauczania i wychowania mogą wpłynąć na dezaktualizację klasycznych technik wyrosłych w latach dwudziestych i trzydziestych obecnego stulecia. Mogą one również ulec daleko idącym zmianom. Również przedstawiciele ruchu freinetowskiego w swoim programowym dokumencie wyjaśniają: „Żadna z tych technik

nie jest niezastąpiona, ale każda z nich stanowi czynnik, który może pomóc w rozwoju klimatu wychowawczego. Znaczy to, że techniki te nie tworzą zespołu monolitycznego i nienaruszalnego. Dostosowują się one do każdej sytuacji, do każdego środowiska i będą nadal rozwijać się zgodnie z potrzebami i możliwościami”. Wobec powyższego znikają obawy L. Bandury, który wypowiadając się o metodzie Freineta, obok uwypuklenia jej walorów, zaniepokoił się naciskiem na stronę techniczną nauczania, co wyraził słowami „...Uderzający jest nacisk na technikę, na stronę zewnętrzną procesu nauczania, a niedocenienie treści nauczania i wychowania, bez których nie może być mowy o istotnej odnowie szkoły. Jeśli Freinet pisze nawet o treściach, np. kiedy ze względu na konieczność zbliżenia międzynarodowego uzasadnia potrzebę wprowadzenia obowiązkowego nauczania

⁶ A. Lewin, s. 116–117

artykuły

poszukiwania i penetracje badawcze w teorii i badaniach własnych

języka obcego, odczuwa się, że idzie tu raczej o to, by uczeń zdobył jeszcze jedną nową technikę – umiejętność porozumiewania się z cudzoziemcami, a nie o pogłębienie jego kultury”⁷. Podobne stanowisko zajmuje A. Lewin, którego zdaniem „nie należy sprowadzać całej pedagogiki Freineta do problemu techniki, gdyż wówczas zagubią się najbardziej istotne, trwałe, charakterystyczne właściwości jego koncepcji pedagogicznej”, które polegają na zespoleniu ekspresji osobistej dziecka z różnymi formami pracy indywidualnej i zespołowej⁸.

Nowe tendencje w nauczaniu początkowym⁹ kierują uwagę nauczycieli – między innymi – na koncepcję pedagogiczną Freineta, która inspirowała do nowych poszukiwań pedagogicznych. Niniejszy artykuł ukazuje wartość jednej z jego technik pedagogicznych – „**techniki doświadczeń poszukujących**”, inaczej nazywaną **techniką samodzielnego zdobywania wiedzy przez uczniów**.

Istota „techniki doświadczeń poszukujących”

Podstawy „techniki doświadczeń poszukujących” odnajdujemy w koncepcji psychologicznej tzw. „psychologii wrażliwości na świat”¹⁰, której kluczowym pojęciem jest doświadczenie zdobywane „po omacku”. W interpretacji Freineta oznacza ono

„...przypadkowe natrafienie przez dziecko, w trakcie samodzielnych doświadczeń i samodzielnego działania na różne przedmioty i zjawiska, a także na odkrycia cech ludzi, zwierząt, roślin i przedmiotów za pomocą zmysłów wspieranych intuicją i przeżyciami emocjonalnymi (szczególne zainteresowanie i motywacja). Wyższą formą jest „doświadczenie poszukujące”, w którym po wielokrotnym powtórzeniu prób uwieńczonych sukcesem pojawia się, jako element wtórny, świadomość doznanych wrażeń zmysłowych i posługiwanie się nimi w sposób celowy i zamierzony, zamiast działania spontanicznego”¹¹.

Analiza rys. 2a, 2b, wskazuje, że „technika doświadczeń poszukujących” wyzwała w uczniach aktywność celową (w przeciwieństwie do aktywności adaptacyjnej), która nastawiona jest przede wszystkim na „możliwość uzyskania jakiegoś określonego stanu rzeczy”. Efektem jej jest wychodzenie poza dostarczone informacje. Aktywność ta wymaga działań twórczych czy transgresyjnych, sprzyja uczeniu się zachowań niekonwencjonalnych, niestandardowych. Stąd przebieg zajęć „techniką doświadczeń poszukujących” odbiega od lekcji prowadzonych metodami konwencjonalnymi. Według Filipiak, Smolińskiej mogą one przebiegać w następujący sposób:

ETAPY ORGANIZACJI ZAJĘĆ TECHNIKĄ DOŚWIADCZEŃ POSZUKUJĄCYCH

1. Pobudzanie i ukierunkowanie aktywności własnej dzieci (dorosły/nauczyciel – dzieci)

- Zainteresowanie przedmiotem, osobą, tematem, zdarzeniem itp.
- „Nurkowanie” we własnym obszarze wiedzy (Co wiem?; Czego chciałbym się dowiedzieć?; W jaki sposób i gdzie mogę poszukać informacji?; Kto może mi w tym pomóc? itp.).
- Zwerbalizowanie potrzeby poznawczej i form aktywności w postaci „karty pracy” (fiszki poszukującej – rys. 3) oraz środowiska informacyjnego.

⁷ L. Bandura, op. cit., s. 9

⁸ A. Lewin, op. cit., s. 117

⁹ Według R. Więckowskiego nowe tendencje edukacyjne wyrażają się [w:] (1) humanizacji edukacji; (2) przewyżczeniu percepcyjno-odtwórczych form pracy na rzecz form percepcyjno-innowacyjnych; (3) uwzględnieniu potrzeb dziecka jako podstawowego źródła aktywności edukacyjnej; (4) zmianie funkcji programu z realizacyjnej na interpretacyjną; (5) diagnozowanie osiągnięć rozwojowych dziecka; (6) próbach odejścia od funkcji selekcyjnej systemu szkolnego na rzecz funkcji wspierającej rozwój dziecka. R. Więckowski, *Pedagogika alternatywna – jej istota i podstawowe problemy*, Warszawa 1972; B. Śliwerski, *Edukacja alternatywna. Dylematy teorii i praktyki*, Kraków 1992, s. 18–25

¹⁰ A. Lewin, *Celestyn Freinet czyli Nowoczesna Szkoła Francuska* [w:] A. Lewin, *Wychowanie...*, s. 112

¹¹ H. Semenowicz, *Freinet...*, s. 97

2. Organizowanie środowiska informacyjnego (miejsce indywidualnych lub zespołowych poszukiwań) przez nauczyciela i dzieci

- Klasa (laboratorium), kącki edukacyjne wyposażone w różnorodne materiały dydaktyczne, np.: wydawnictwa popularno-naukowe, podręczniki, książki literackie, encyklopedie, albumy, atlasy, słowniki, „teczki problemowe” z wycinkami czasopism, fotografie i pocztówki, płyty, przezroczca, phytoteka, wideoteka, dyskiety itp.
- Kartoteka dokumentacji źródłowej (katalog dokumentacji źródłowej zebranej w klasie przez dzieci i nauczyciela).
- Najbliższe otoczenie dziecka: społeczne, przyrodnicze, kulturowe itp. (dom, szkoła, osiedle, ulica, „moja” miejscowość, moja „mała ojczyzna”).

3. Działalność poznawcza (odkrywcza) uczniów ukierunkowana kartą pracy

(indywidualna lub zespołowa analiza materiałów źródłowych, prowadzenie wywiadów, obserwacji, doświadczeń, eksperymentów, itp.).

4. Działanie i aktywność praktyczna

(indywidualne lub zespołowe porządkowanie, segregowanie, wyrażanie zebranych informacji, np. w formie: notatek, sprawozdań, opisów, gazetek, ilustracji, fotografii, naturalnych zbiorów itp.).

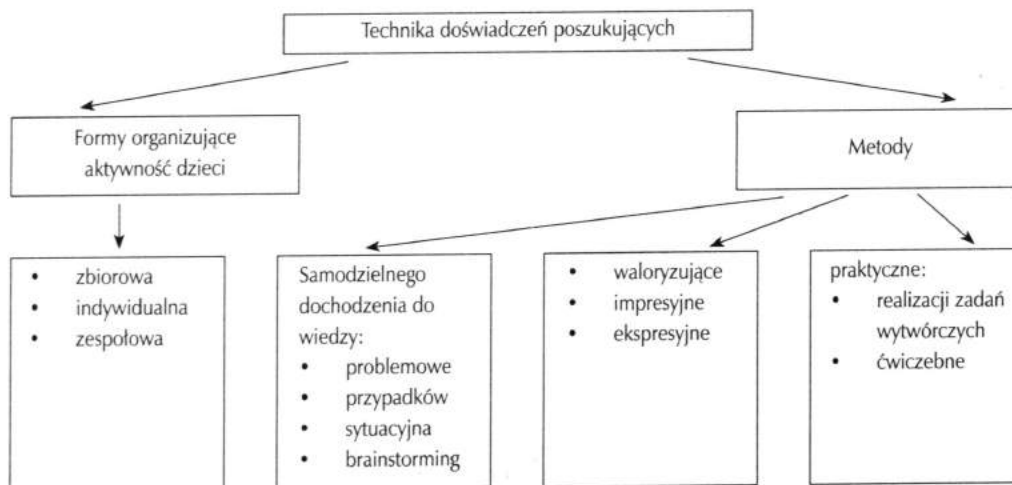
5. Przeżywanie i aktywność emocjonalna

- Przedstawienie/prezentowanie przed całą klasą (zespołem dzieci) samodzielnie zebranych i uporządkowanych informacji/materiałów.
- Uzupelnienie opracowań – interpretacja wzbogacająca (zespół dzieci w klasie wspólnie z nauczycielem).

6. Aktywność poznawcza, emocjonalna i praktyczna

(dzieci wspólnie z nauczycielem dokonują syntezy opracowanych materiałów)

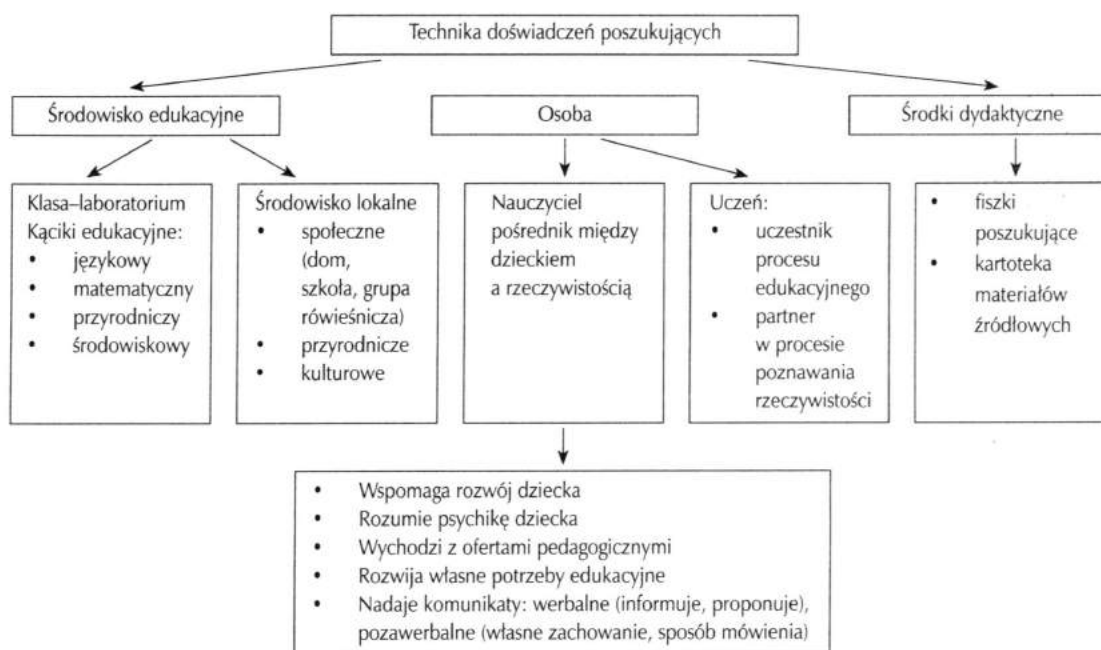
- Analiza materiałów zebranych przez poszczególne zespoły i w wyniku indywidualnych poszukiwań.
- Porządkowanie według przyjętego kryterium.
- Zastanawianie się i wybór form wyrażenia materiałów.
- Wyrażenie (gazetka, album, książeczka „tematyczna”, folder, poster, scenka rodzajowa, makieta, inscenizacja itp.).

Rys. 2a

artykuły

poszukiwania i penetracje badawcze w teorii i badaniach własnych

Rys. 2b. Technika doświadczeń poszukujących. Opracowanie własne

Uczenie się „techniką doświadczeń poszukujących” wymaga odpowiedniej bazy, odpowiednio zorganizowanego środowiska edukacyjnego (por. rys 2a i 2b). Elementem szczególnie charakterystycznym w uczeniu się „techniką doświadczeń poszukujących” (odróżniającym się od innych sposobów uczenia się) jest *kartoteka fiszek problemowych* (zwanych również

poszukującymi, przewodnimi albo kartami pracy ucznia), które zawierają pewną liczbę poleceń do wykonania w związku z określonym tematem, a także źródło informacji. „Karty pracy zwykle przygotowuje nauczyciel lub, jak we Francji, komisje nauczycielskie *Ecole Moderne*, produkcją których zajmuje się Spółdzielnia Nauczania Świeckiego w Cannes”.

Zadanie	Źródło informacji	Kto wykona

Rys. 3a. Fragment karty pracy

Na uwagę, ze względu na pobudzenie myślenia dywergencyjnego, zasługuje działanie twórcze, zarówno nauczyciela, jak i dzieci, podczas tworzenia takich „kart pracy”. Na przykład: w związku z interesującym tematem/problemem dzieci, posługując się metodą *brainstormingu* wytwarzają jak najwięcej pomysłów, które następnie analizują, porządkują w logiczną całość, zastanawiają się nad źródłem informacji, a nawet przewidują, kto zrealizuje zadania. W rezultacie powyższych czynności powstanie „karta pracy”. Obok „kart pracy” nieodzownym elementem „techniki doświadczeń poszukujących” są materiały dokumentacji

źródłowej, tzw. klasowa biblioteka pracy (obejmuje materiały wyczerpujące, rzetelne, należycie skatalogowane i w każdej chwili dostępne).

Materiały źródłowe nauczyciel gromadzi razem ze swoimi uczniami (fotografie, reprodukcje, widokówki, prospekty, filmy, przezrocza, płyty, materiały reklamowe, itp.). Różnorodność tych zbiorów zależy od pomysłowości nauczyciela, jak i współpracujących z nim dzieci. Już w toku gromadzenia materiałów/zbiorów należy porządkować je według przyjętej zasady. Ciekawy sposób uporządkowania zbiorów według klasyfikacji decymalnej opisał

H. Semenowicz. Według niej „(...) tworzenie kartoteki źródłowej najlepiej jest zacząć od przygotowania 12 segregatorów (po jednym dla każdej serii podstawowej)¹². Na ich grzbiecie wpisujemy grubym pisakiem symbol i nazwę. W każdy segregator wkładamy 10 teczek oznaczonych symbolami pierwszego podziału, czyli cyframi dwuliczbowymi. Wewnątrz teczek przygotowujemy proste okładki do przechowywania materiałów szczegółowych oznaczonych symbolem trzycyfrowym. W każdym segregatorze przewidujemy jedną teczkę na materiały różne, nie mieszczące się w naszej klasyfikacji...”.

„Technika doświadczeń poszukujących” a edukacja środowiskowa

„Technika doświadczeń poszukujących” (jak i wiele innych technik pedagogicznych C. Freineta) może być z powodzeniem stosowana w obecnym systemie edukacyjnym w Polsce i tym samym wpływać na modernizację szkoły tradycyjnej.

Kartoteki „fizek problemowych” opracowane przez francuskich nauczycieli *Ecole Moderne* obejmują różne działy wiedzy (biologię, kartografię, geologię, optykę itp.), kompletowane są według przedmiotów nauczania.

Nasze doświadczenia z realizowaniem omawianej techniki pedagogicznej związane są z edukacją środowiskową w nauczaniu początkowym, która jest próbą poznawania przez dzieci własnego środowiska, jego osobliwości, perspektyw rozwoju. W kontakcie ze środowiskiem dziecko nabywa umiejętności obserwacji faktów, zjawisk społecznych i przyrodniczych, uczy się formułowania trafnych wniosków i spostrzeżeń. Nauczyciel wspierając czynności organizacyjne, spostrzeżeniowe, eksperymentalne uczniów wykorzystuje najbardziej do tego

celu przydatne kręgi tematyczne, które może podpowiedzieć program przedmiotu „środowisko społeczno-przyrodnicze”, ale nie jest to wymóg obligatoryjny. Twórczy nauczyciel wykorzysta własną pomysłowość, a także indywidualne potrzeby dziecka w zakresie proponowania niekonwencjonalnego doświadczenia społeczno-przyrodniczego. Na przykład:

Uczniowie klasy drugiej z małej szkoły wiejskiej pod wpływem wrażeń z wycieczki do Muzeum Etnograficznego w Toruniu, zwrócili uwagę na stare sprzęty, które znajdują się na strychach ich domów, w obejściach gospodarczych (koponka, maselnica, sagan żeliwny, nosidła, żelazka, lampy naftowe). Zrodził się pomysł utworzenia „muzeum klasowego”, w związku z czym zaplanowano wspólnie kolejność poznawania i opisanie poszczególnych eksponatów. Zaczęło się od maselnicy (kierzynka), którą przyniósł do klasy jeden z uczniów. Przedmiot wywołał zainteresowanie. Dzieci podchodziły, oglądały, dotykały, próbowały uruchomić. Pytały: *Z jakiego drewna zrobiona jest maselnica? Po co są żelazne obręcze? Kiedy używano maselnicy? Z jakich części składa się maselnica i jak się one nazywają? W jaki sposób robi się masło? Jak długo robi się masło tą maselnicą? Jakie produkty potrzebne są do zrobienia masła? W jaki sposób obecnie produkuje się masło?* Nauczycielka naszkicowała na tablicy maselnicę, a uczniowie obok rysunku zapisywali interesujące ich pytania. Następnie zaprojektowali „kartę pracy”, która obok pytań informowała o źródłach, w których należy szukać potrzebnych informacji (Encyklopedia techniczna, wywiad z panią woźną, gospodyniami, nauczycielem pracy-techniki, doświadczenie z robieniem masła w maselnicy, wycieczka do zakładu mleczarskiego...), a także kto jest odpowiedzialny za wykonanie poszczególnych zadań. Przykład karty pracy przedstawia rys. 3b.

Zadanie	Źródło informacji	Kto wykona
1. Kiedy używano ręcznej maselnicy?	Rozmowa z dziadkami, woźną, starszymi ludźmi wsi	Wszyscy uczniowie
2. Z jakich części składa się maselnica i jak się one nazywają?	Encyklopedia techniczna, rozmowa ze starszymi ludźmi	Wszyscy uczniowie
3. Z jakiego drewna jest zrobiona? Kto wykonał maselnicę?	Rozmowa z nauczycielem pracy-techniki, stolarzem	Dwoje chętnych uczniów

Rys. 3b. Przykład karty pracy

Doświadczenia poszukujące drugoklasistów trwały dwa dni. Podczas prezentacji zebranych informacji udało się odczuć zadowolenie i radość z wykonanej pracy. Na podstawie samodzielnie zebranych materiałów uczniowie zredagowali kartę informacyjną, którą umieścili w gablocie obok zdjęcia maselnicy. W podobny sposób, posługując się „techniką doświadczeń poszukujących” uczniowie poznawali kolejne elementy kultury materialnej najbliższego środowiska. Tworzone przez uczniów muzeum klasowe było środkiem do poznawania kultury materialnej środowiska, w którym przebywały, zaspokoilo oczekiwania

poznawcze dzieci. Nauczyciel wspierał aktywność uczniów zarówno szkolną, jak i pozaszkolną, która wyrażała się w bezpośredniej obserwacji poszczególnych eksponatów, prowadzeniu rozmów, rejestrowaniu spostrzeżeń z wycieczki, a także utrwalaniu, porządkowaniu materiałów spostrzeżeniowych.

Doświadczenia nauczycieli wskazują na efektywność „techniki doświadczeń poszukujących” w poznawaniu osobliwości „mojej małej ojczyzny” (mojej miejscowości, ulicy, okolicy, osiedla), a także zagadnień wchodzących w zakres działu „Polska-nasza-ojczyzna”.

Ewa Filipiak
Halina Smolińska-Rębas

¹² Ogół wiedzy podzielono na 12 serii (materiały ogólne, środowisko naturalne, rośliny, zwierzęta, inne nauki, rolnictwo i żywienie, praca i przemysł, państwo i stosunki międzynarodowe, społeczeństwo, kultura, sztuka, rozrywki, historia, geografia).